

קיסוס החורש Hedera helix - מטפס נפוץ בחורש הים

תיכוני הלח

כתבה: ערגה אלוני

קיסוס החורש *Hedera helix* (קיסוסיים) הוא מטפס ירוק עד רב-שנתי הגדל בחורש ים תיכוני לח (אוקטובר 2019).

בקרקע יש לצמח שורש מסועף הקולט חומרי הזנה ומים העוברים לאברי הצמח. בהיותו מטפס המגיע לגובה רב, הוא זקוק לאברי אחיזה כדי לשאת את הענפים זקופים וחשופים לאור. **לקיסוס החורש** יש לשם כך שורשי אחיזה (אדוונטיבים - שלא התפתחו מהזרע) המצויים על ענפים צעירים ובוגרים שנדבקים על משטחים אופקיים וחלקים, קירות, סלעים ועצים. שורשים אלה קצרים ודקים, מתפתחים בפרקי הגבעול ובמפרקים. הם חודרים לכל מקום זמין, ומפרישים חומר דביק. כאשר הם מתייבשים ומתכווצים, הם מושכים את הענפים אל פני השטח. הדבק מורכב מננו חלקיקים כדוריים בקוטר 50-80 ננומטר, שזוהה כחלבון הקרוי ארבינוגלקטן ((Arbinoglacten או AGP. חלבון זה מורכב מפוליסכרידים פקטיים. בתרכובת, נמצאים גם יוני סידן שגורמים לקשר בין קבוצות קרבוקסיל וגורמים לכך שהדבק מתקשה. בצורה זו נשארים ענפים מעוצים דבוקים אל המסד ומשאירים חותם של "רשת מסועפת" של גבעולים שקשה לנתקם.

גבעולים צעירים בשלב היובינולי של הצמח (בטרם התפתחו עליהם פרחים), הם גמישים צבעם ירוק חום, נושאים עלים פשוטים (באורך 3-6 ס"מ) בעלי פטוטרות (כ-2 ס"מ) מסורגים על הגבעול. לעלה 3-5 אונות משולשות ועורקים המסודרים כעין כף היד. הענפים הבוגרים (נמצאים בגובה, עליהם יתפתחו פרחים) הם לרוב שמוטים ולא אחוזים, ולהם עלים בצורה שונה: פשוטים דמויי ביצה (5-6 ס"מ), חסרי אונות ועורקיהם מנוצים.

מימין: ענף צעיר של קיסוס החורש נושא עלים בעלי 3-4 אונות. תמונה ערבה אלוני ©. באמצע: ענפים שנצמדו לסלע גירני, תמונה ליאור אלמגור ©. משמאל: ענף בוגר בעל עלים מעוגלים עליו תתפתחנה תפרחות, תמונה שרה גולד, באדיבות "צמח השדה" © להגדלה לחץ על התמונה.

הפרחים דו מיניים קטנים (3-5 מ"מ) ערוכים בסוכך, נישאים על עוקצים בעלי שערות כוכביות. צבע הפרח ירוק צהוב, הגביע מעורה בשחלה. אונות הכותרת 5-10 נושרות. מספר האבקנים כמספר עלי הכותרת. השחלה תחתית צורתה כקונוס שממרכזו עולה עמוד עלי ירוק ויציב בראשו צלקת קטנה מעוגלת. השחלה בת מספר מגורות. בכל מגורה מתפתח זרע אחד. הצמח פורח מאוקטובר עד פברואר. הפרחים עשירים מאוד בצוף ומואבקים ע"י חרקים. בסתיו בעת תחילת פריחת הקיסוס, הצוף מהווה מקור מזון חשוב בעיקר לדבורים, בגלל מיעוט צמחים פורחים.

פרי הצמח הוא דמוי ענבה בן 5 מגורות, קוטרו 5-8 מ"מ. צורתו ככדור המוגן ברובו בגביע המאוחה. ראש הפרי חופשי, דמוי כיפה ובמרכזה העלי. הפרי באביב משנה גוון בעת ההבשלה מירוק לשחור סגול. הוא נאכל ע"י ציפורים אוכלי פרות, והם אלה המפיצים את זרעיו. הזרעים מהווים באירופה מזון חשוב לציפורים, אך הפירות ידועים כרעילים לאדם וליונקים אחרים. הצמח מתרבה בקלות מזרעים וקל ביותר להרבות אותו וגטטיבית ע"י יחורים.

מימין: שרידי ענפי קיסוס החורש אחוזים על גזע עץ ברוש, באמצעות שורשי אחיזה. תמונה ערגה אלוני ©. באמצע: פירות שטרם הבשילו. תמונה ליאור אלמגור ©. משמאל: פירות בשלים. תמונה שרה גולד באדיבות "צמח השדה" ©
להנדלה לחץ על התמונה.

קיסוס החורש הוא צמח חזק ולא מפונק. הוא גדל בארץ בחורש בגליל כשהוא מטפס על עצים ועל סלעים ומעדיף מקומות לחים ומוצלים. הוא גדל במקומות גבוהים עם טמפרטורה נמוכה בחורף והוא עמיד גם בטמפרטורה גבוהה בקיץ. בארץ הוא שורד במקומות גידולו כחצי שנה ללא משקעים. אינו בררני בקרקע, גדל על טרה רוסה ורנדזינה ומעדיף קרקע עם pH 6.5 שהוא קרוב לנטראלי.

נפוץ באירופה: באירלנד בדרום סקנדינביה, גרמניה ומדינות סמוכות, פורטוגל, מזרח אוקראינה, איראן, צפון טורקיה ויוון, והובא לארה"ב ע"י האדם. ישראל היא הגבול תפוצתו הדרומי.

קיסוס החורש הוא צמח תועלת פופולרי ביותר: הוא אוקלם, פותחו ממנו כמה מינים כולל מין מגוון, המשמשים בגנים כצמח-נוי מטפס. הוא מכסה בגנים משטחים על פני הקרקע ומונע עשבייה. הוא מכסה קירות ומהווה מבודד טמפרטורה, כמו כן משנה מבנים "לירוקים". הוא מגודל ונמכר גם כצמח נוי בעציץ.

בעת הפריחה הוא מבוקר ע"י חרקים הניזונים מהצוף וע"י ציפורים שניזנות מפריו. יחד עם יתרונותיו צריך להיזהר בו: הוא מסוגל לגרום נזק למבנים ולהסתיר תקלות שאינן נראות, משמש מקום מסתור למזיקים לא רצויים, לדוגמה עכברושים. ובערות באיחופה (לדוגמה בגרמניה) הוא גורם נזק לעצים בכך שהוא מטפס עד לחופת העץ וגורם לקריסתו. היערנים שם נוטים להשמיד ענפי קיסוס הצמודים לגזעים ולענפי העצים ביער. נכמה מדינות בארה"ב בחוף המזרחי, ובאזור האוקיינוס השקט הצמח מוגדר כפולש. הוא חדר ליערות ולשטחים פתוחים, ובהיותו צמח אגרסיבי, הוא מדכא את הצמחייה המקומית, בכך שהוא

יוצר עומדים צפופים מטפסים או שרועים על הקרקע. התפשטותו המהירה והסבך שהוא יוצר משנים את אופי ביתי הגידול: את הצמחים ובעלי החיים שחיים שם.

קיסוס החורש מוכר כצמח מרפא אנטי בקטריאלי, אנטי ויראלי, אנטי פטרייתי, מכיח, משכך כאב. מיצוי העלים הראה שהם מכילים ספונין (alpha-hederin, beta-hederin). ספונינים זו קבוצה של גליקוזידים היוצרים קצף "דמוי סבון" במגע עם מים. רובם רעילים משום שהם גורמים בריכוז גבוה, ל"המוליזה" (התפוצצות כדוריות הדם האדומות). בנוסף מכילים העלים hederacoside B & C. ואת האלקלואיד emetine. בבריטניה (ע"פ ASPCA), קיסוס נחשב לאחד הצמחים הרעילים בעיקר לכלבים חתולים וסוסים. תרופה המורכבת מתמצית עלי הצמח, משמשת כנגד שיעול וברונכיטיס, שגרון וגאוט ונלקחת בשתייה. שימוש לא מבוקר, עלול לגרום לתגובות שליליות. בשנת 1597 המליץ מרפא הבריטי (ג'ון ג'רארד) לסובלים מבעיות של כאב עיניים, לשטוף אותן בתמצית מעלי הצמח. נמצא שהעלים עלולים לגרום לדלקת עור ולארגיה מפני שהם מכילים גם פלקרינול.

ספרות:

ויזל י פולק ג וכהן י 1975 אקולוגיה של הצומח בארץ ישראל. ספרית פועלים. 461 עמ'.

מכון דוידסון- הזרוע החינוכית של מכון ויצמן www.davidson.weizmann.ac.il

פאהן א הלר ד ואבישי מ 2002 מגדיר לצמחי תרבות בישראל הוצאת הקיבוץ המאוחד. עמ' 318.

פארן מ על עלים, מרכז לצמחי מרפא www.alim.co.il

פינברון-דותן נ ודנין א 1991 המגדיר לצמחי-בר בארץ-ישראל. כנה. ירושלים.

Animal Poison Control Center: www.aspca.org

Lenaghan SC Burris NJ Chourey K Huang Y et al. 2013 Analysis of nanoparticles from English ivy *Hedera helix* L. Published: 06 October 2013 [The Journal of the Royal Society](http://www.royalsocietypublishing.org/journal/rsos).

Ofmann D Hecker M and Volp A 2003 Efficacy of dry extract of ivy leaves in children with bronchial asthma—a review of randomized controlled trials. *Phytomedicine*. 10(2-3): 213-220.

Missouri Botanical Garden: <http://www.missouribotanicalgarden.org>

The Woodland Trust www.woodlandtrust.org.uk

Zohary M 1966 *Flora Palaestina*. The Israel Academy of Sciences and Humanities Jerusalem. (3) pp. 378-377.

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: אלוני ע 2019 קיסוס החורש *Hedera helix* - מטפס נפוץ בחורש הים תיכוני הלח, פורחי החודש, כתב-עת "כלנית" מספר 6.

[/https://www.kalanit.org.il/hedera_helix_oct_2019](https://www.kalanit.org.il/hedera_helix_oct_2019)